

Odgoj za etičke vrijednosti u obitelji i školi

Ante VUKASOVIĆ

Razvitak znanosti, tehnike i društvenih odnosa pruža povoljne mogućnosti za potpuniju afirmaciju ljudskih vrijednosti i odgojnog rada, ali te mogućnosti nisu iskorištene u suvremenom svijetu. Proizvodnja materijalnih dobara i duhovna nadgradnja ne samo što nisu izravno razmjerne nego se često očituju kao obratno razmjerne veličine. O tome jasno govore zanemarivanje kulturnih, duhovnih, ljudskih vrijednosti; sve češće i jače gospodarske, društvene, političke i moralne krize, a slijede ih kriza vrijednosti i odgojna kriza. O tome svjedoče politički, nacionalni, klasni, vjerski i drugi antagonizmi, sukobi među narodima, međunarodni terorizam, narušeni međuljudski odnosi, anti-socijalne grupe i odgovarajuće ponašanje mladih i odraslih. Očito je da životna stvarnost nije u skladu s mogućnostima što ih pruža suvremena znanstveno-tehnološka revolucija.

Moje istraživanje moralnih osobina učenika završnih razreda osnovnih i srednjih škola u Hrvatskoj sredinom sedamdesetih godina i ponovljeno istraživanje u srednjim školama sredinom osamdesetih godina pokazuju da naši učenici vrlo loše poznaju moralne kategorije i etičke vrijednosti o kojima ovisi vladanje sobom i osobna disciplina, odnos prema drugom čovjeku, spolni, bračni i obiteljski odnosi, smisao za zajednicu, odnos prema domovini, odnos prema drugim narodima, radni moral i stavovi prema svim materijalnim i duhovnim vrednotama.

JEDNOSTRANI INTELEKTUALIZAM

Zašto se različiti pogledi na život i svijet međusobno sukobljavaju, niječu i isključuju? Otkuda tolike suprotnosti, tolika neprijateljstva? Jedan od glavnih razloga je zanemarivanje vrijednosne sastavnice života i prenaplašavanje racionalne ili spoznajne. Krajnja posljedica je onevređivanje vrijednosti. Izražava ih stajalište koje predstavlja

postavka: »Istina je vrijednost i vrijednost je istina.« Slijedi da je istina jedina prava vrijednost. Sve druge vrijednosti se podređuju istini ili se posve zanemaruju. Vrijednosni doživljaji i mjerila su osiromašeni, a život bez njih gubi svoj smisao.

Jedna od posljedica takva usmjerenja očituje se i time da se razlike u shvaćanjima na ontologijskom području prenose na etičko-aksiologijsko. Poznato je da se idealistički i materijalistički pogled na svijet međusobno isključuju: ako je bitak materija, onda ne može biti ideja ili duh, a ako je duh bitak, onda je materija sekundarna. Jedno isključuje drugo. Bitak je ili jedno ili drugo. Riječ je o dvama nepomirljivim gledištima. Ako se takvo stajalište isključivosti prenese i na etičko-aksiologijsko područje, pojavit će se suprotstavljanja, negacije, borbena raspoloženja, ideologijski obračuni u međuljudskim odnosima, odnosno sukobi na posve novom vrijednosnom području, gdje ih prirodno i prema ljudskim opredjeljenjima ne bi trebalo biti.

Etičko-aksiologijsko područje je vrlo specifično. Istinske ljudske, općeljudske, generičke vrijednosti povezuju različite skupine ljudi unatoč njihovim nacionalnim, ideologijskim, vjerskim, rasnim, spolnim i drugim razlikama. Na njima se zasniva i gradi duh tolerancije i suradnje ljudi i naroda. Na njima se zasniva *Opća deklaracija o pravima čovjeka*, deklaracije o građanskim, političkim, socijalnim, ekonomijskim i kulturnim pravima, europska i svjetska suradnja. Unatoč svim razlikama u vrijednosnim usmjerenjima pojedinaca, socijalnih skupina i naroda, čovjek i čovječanstvo mora tražiti istinske ljudske vrijednosti i vrijednosne kriterije koji uvažavaju ljudsko dostojanstvo svih ljudskih bića i koji svima osiguravaju ista prava i mogućnosti. Svaka isključivost i ne snošljivost u međuljudskim odnosima ima štetne posljedice.

Kada se isključiva stajališta u odnosu idealizam-materijalizam s ontologijskog područja mehanički prenesu na etičko-aksiologijsko, nastaje vrijednosni nered. Tada materijalistički svijetonazor može nijekati vrijednosti koje prihvaća i afirmira idealistički pogled, i obratno, a sve su to ljudske vrijednosti.

Borbeni ateizam i dogmatski marksizam na tome i zasnivaju svoje negirajuće odnose prema religiji. Prema tim gledištima i kriterijima provjeravaju se »pravi« ateisti i marksisti. Stanje postaje apsurdno. Budući da vjera nalaže da ne treba krasti, »pravi« ateist i marksist morao bi dakle, nijekati taj stav i propagirati krađu. Vjera promiče etičko geslo: Ne ubij! Ateisti i marksisti bi, suprotno tome, morali kazati: Ubij! Vjera propovijeda ljubav. Treba li, protivno tome, zastupati mržnju?

Ukratko, na etičko-vrijednosnom području razlike nisu takve kao na ontologijskom. Pritom ne treba inzistirati na potpunoj različitosti i suprotnosti; upravo obratno, treba tražiti ono što je zajedničko, što od-

govara golemoj većini ili svima, što povezuje ljude i narode, što omogućuje zajedništvo, zajednički život, život bez straha, sukoba i krvoprolića.

Takve vrijednosne orijentacije nisu samo poželjne nego i moguće. Uvažavati istinu, pravdu, poštenje, iskrenost, čestitost, prijateljstvo, slobodu, ljudsko dostojanstvo i mnoge druge etičke, estetske, općekulturne — ukratko, ljudske vrijednosti — to mogu i treba da čine ateisti i vjernici, i bijeli i crni, i muški i ženske, i oni sa sjevera i oni sa juga, i oni s istoka i oni sa zapada. Zašto ih ideologijski sukobljavamo, a možemo ih vrijednosno-ljudski približiti, povezati, miriti, ujedinjavati u zajedničkim nastojanjima da se afirmiraju i ostvaruju istinski ljudske potrebe, zajednički ideali i općeljudske vrijednosti. Razumije se, preduvjet tome društveno je afirmiranje etičko-vrijednosnog sustava i odgovarajućih mjerila vrednovanja ljudskih postupaka.

Nepriлика je što su prilike prilično loše, dapače vrlo, vrlo loše. Fasciniran mogućnostima ljudske spoznaje u razdoblju znanstvenotehničke revolucije, suvremeni je čovjek zaboravio vrijednosti. Teorijski nedovoljno razrađivane, praktično malo uvažavane i zanemarivane, blijedile su i sve više gubile značenje motiva i kriterija za ljudsko djelovanje. Što ih je život više obilazio i zanemarivao, sve su više gubile vrijednosno značenje, pretvarale se u svoju suprotnost. Taj tijek onevređivanja vrijednosti uzrokovao je vrijednosnu krizu, koja nam se prijete lošim posljedicama u daljem razvitku čovjeka, čovječanstva i ljudske kulture.

ČOVJEK JE RACIONALNO, ALI I VRIJEDNOSNO BIĆE

Čovjek kao razumno biće, homo sapiens, ushićen je i ponosi se svojim ratiom, svojim intelektualnim sposobnostima, spoznajnim mogućnostima. To je prirodno i razumljivo. Moć spoznavanja omogućila je čovjeku da upozna svijet oko sebe, da vlada zakonitostima u tome svijetu i da ga preuređuje prema svojim potrebama. Spoznaja je omogućila razvitak znanosti, tehnike, proizvodnje, ljudskog društva i samog čovjeka. Ona je omogućila čovjeku da postane moćni gospodar nad prirodom, da je iskorištava i preuređuje, no ujedno i da je zagađuje, osiromašuje, pustoši i uništava. Postavljena su nova pitanja. Kamo to vodi? Što će biti sutra? Je li to napredni razvitak ili samouništenje? Jesu li krajnje posljedice dobro ili zlo, napredak ili nazadak? I, uopće, što je dobro, a što zlo? Što je napredno, a što nazadno?

Na ta pitanja ljudska spoznaja ne može pružiti zadovoljavajuće odgovore, jer su ona, prema svom karakteru, vrijednosno usmjerena. Dobro i zlo, napredno i nazadno, progresivno i reakcionarno — nisu

spoznajne nego vrijednosne kategorije. Spoznaja osigurava čovjeku snagu i moć, a vrijednosna mjerila i usmjerenja određuju ga, potiču i upućuju na to kako treba da postupa. Bez njih bi izgubio usmjerenje, osjećaj za dobro i zlo, pozitivno i negativno, osjećaj dužnosti i ljudske odgovornosti, osjećaj ljudskosti, čovječnosti, solidarnosti i humaniteta. Bez osjećaja i razvijenog smisla za ljudske vrijednosti, bez vrijednosnih mjerila izgubio bi čovjek sva ljudska obilježja, pretvorio bi se u svoju suprotnost. Nevrijedan se život može zamisliti, ali se takav ne može živjeti.

Ukratko, prema svom bitnom ljudskom određenju čovjek nije samo spoznajno nego je i vrijednosno biće. Spoznaja mu osigurava snagu i moć, a vrijednosni doživljaji i mjerila životnu, povijesnu, ljudsku opredjeljenost i usmjerenje. A poznato je, snaga i moć mogu graditi i rušiti. Tek ljudska vrijednosna usmjerenja pokazuju putove kojima valja ići i način na koji se ima rabiti snaga i moć radi ostvarivanja ljudskih ideala da bi se postigle željene svrhe, podmirile ljudske potrebe, omogućio napredni razvitak i usavršavanje. Vrijednosti, dakle, postavljaju ciljeve, ideale, svrhe, prema kojima usmjeravamo ljudska nastojanja, a spoznaje su sredstvo i instrument s pomoću kojih ostvarujemo postavljene ciljeve. To znači da su vrijednosna mjerila i razina vrijednosti iznad spoznajne razine, jer osmišljavaju i ljudski usmjeravaju spoznajne djelatnosti i rezultate spoznavanja. Nije, dakle, spoznajno područje nadređeno vrijednosnom, nego obratno. Tako bi trebalo da bude. Kada se ti odnosi poremete, nastaje vrijednosna kriza. Ona obilježava ovaj naš trenutak i prilike u kojima živimo. Otuda brojne nejasnoće i nesporazumi, osobito na pedagojskome području.

Na tom području spoznajnoj razini odgovara obrazovni proces, a vrijednosnoj razini — odgojni. Izobrazbom omogućujemo učeniku ili odgajaniku da usvoji potrebna znanja, praktična umijeća i navike, ali vrijednosne doživljaje, mjerila, obogaćivanje emocionalnog života, jačanje volje i karaktera, razvitak pozitivnih ljudskih svojstava, interesa, poticaja i opredjeljenja radi ostvarivanja ljudski vrijednih ciljeva i zadataka — osigurati može samo prikladno smišljen organiziran odgojni proces.

Postoji teza o tome da škola treba samo posredovati, pružati ili davati znanstvene činjenice, a sve ostalo treba prepustiti samim odgajanicima. To je jednako opasno stajalište kao i nametanje stavova. Jednostrani i uskogrudni didaktički intelektualizam potpuno zapostavlja odgojnu, vrijednosnu komponentu i tako odgajanika prepušta stihiji u kojoj će on ipak usvojiti neke stavove, poglede i usmjerenja, ali u pravilu suprotne istinskim ljudskim vrijednostima. Čovjek kao razumno i vrijednosno biće ne može dopustiti da njegovo potomstvo luta i da se odlučuje za stavove koji niječu ljudske stečevine i vrijednosti. Ukratko, odgoj nije i

ne smije biti vrijednosno neutralan. On je u svojoj biti, a u stvarnosti bi trebao da bude, duboko vrijednosno angažiran, a ta angažiranost pretpostavlja i traži da služi ostvarivanju istinski ljudskih, općeljudskih, generičkih vrijednosti.

Odgoj, prema svojem bitnom određenju, nije i ne smije biti samo informiranje, jer se njegov smisao izražava u ljudskom formiranju. U životu postoji vrlo mnogo dobro obaviještenih i obrazovanih pojedinaca, kojima nedostaju odgojne kvalitete i ljudska svojstva u vrijednosnom značenju. Iskustvo nas uči da su postojali i da još uvijek postoje i vrlo obrazovani zlikovci. Trebaju li nam osobe koje poznaju znanstvene činjenice, a postupaju neljudski i nečasno? Ako pak takve osobe nisu ljudski i društveno poželjne, onda odgoj ne smije biti vrijednosno neodređen. Tada on mora ne samo informirati nego i formirati, ali ta formacija mora biti u skladu s istinski ljudskim svrhama, u skladu s humanističkim odgojnim usmjerenjem.

Zadatak je škole, kao imanentno odgojne institucije, da posreduje ne samo znanja i znanstvene spoznaje nego i vrijednosti. Riječ je samo o tome da posredovane vrijednosti budu prave, općeljudske, generičke, da odgojna nastojanja ljudski oplemenjuju, obogaćuju, usmjeravaju da nikoga ne sputavaju, da ne ograničavaju čovjekovu slobodu, da ne pritišću i ne nasreću na čovjekova shvaćanja, politička, vjerska, ideologijska i druga opredjeljenja, koja proizlaze iz osnovnih ljudskih prava i koja nisu suprotna generičkim vrijednostima. Kako je to moguće? Potpunim ostvarivanjem odgojnog procesa.

STRUKTURA I ETAPE ODGOJNOG PROCESA

Odgoj je proces oblikovanja čovjeka od individue do ličnosti. Individua je dana, a ličnost društveno-pedagogijski zadana. Individua se rađa, a ličnost se oblikuje u odgojnom procesu. Kada se rodi dijete, kažemo da se rodio čovjek, ali riječ je o mogućnostima za formiranje potpunog čovjeka. Pedagoški gledano, dijete je čovjek u mogućnosti. Istinskim ljudskim bićem postat će tek nakon dugotrajnog, aktivnog, organiziranog i svrhovitog odgojnog rada. Bez takvih odgojnih nastojanja ne možemo govoriti o čovjeku kao intelektualnom i moralnom biću — homo sapiensu i homo moralisu.

U skladu s psihičkom strukturom čovjeka, odgoj ima tri bitne komponente: racionalnu, emocionalnu i voljnu. Budući da je naša tema odgoj u skladu s etičkim vrijednostima, ilustrirat ćemo to primjerom moralnog odgoja. Moralni odgoj, kao i sva ostala temeljna odgojna područja, ima svoju racionalnu, emocionalnu i voljnu komponentu, svoje teorijske osnove, izgrađene emocionalne stavove i dosljedne, snažnom

voljom podržane, pozitivne moralne postupke, moralno ponašanje i djelovanje.

To znači da moralnost, u smislu pozitivnog moralnog oblikovanja ličnosti, uključuje znanja iz područja morala i etike: poznavanje moralnih kriterija, moralnih pravila i načela, moralnih normi i kategorija. Takva znanja iz područja morala i teorije morala čine sadržaj izobrazbe racionalnom osnovom moralnog odgoja. Ukratko, moralni odgoj pretpostavlja i uključuje moralnu izobrazbu, ali se ne može (a u praksi odgojnog rada i ne smije) svoditi samo na nj, jer takvi postupci najčešće vode u moralni verbalizam i formalizam, a moralni odgoj pretpostavlja i traži moralno djelovanje. Moralna izobrazba, koju možemo nazvati i moralna spoznaja, prijeko je potrebna u moralnom odgoju, ali to je samo prva stepenica, prva etapa u dugotrajnom i vrlo složenom procesu *moralnog odgajanja*.

Netko može dobro znati što treba činiti u danom trenutku, ali, unatoč tome, može ostati pasivan ili može činiti sasvim suprotno. Ukratko, moralna spoznaja nije jamstvo ispravnom moralnom djelovanju. Djelovanje razumijeva izgrađen stav prema životu i svijetu, *moralna uvjerenja i stavove*, emocionalnu vezanost za određene moralne spoznaje. Takva čuvstvena angažiranost snažno potiče na moralne postupke. To je druga etapa u procesu moralnog oblikovanja ličnosti.

Moralna uvjerenja i stavovi unutarnjom motivacijom podupiru moralne čine, ali ni oni nisu siguran dokaz da će određena osoba uvijek tako postupati. Dosljedno *moralno ponašanje i djelovanje* traži još neke važne elemente ili pretpostavke, traži moralne navike, a u složenim i odgovornim životnim prilikama voljnu snagu i karakterne odlike kao što su principijelnost, odlučnost, upornost, dosljednost, moralna odgovornost i druge.

Možemo reći da su moralna spoznaja, moralna uvjerenja i stavovi te moralno ponašanje i djelovanje tri temeljne etape u procesu moralnog odgoja. Neki misle da nije dobro govoriti o etapama. Etape, naime, razumijevaju sukcesivno ostvarivanje zadataka, a u moralnom odgoju iskusni i dobri odgajatelji istodobno djeluju na racionalnu, emocionalnu i voljnu sferu odgajnika. To je točno. Međutim, pozitivni rezultati moralnog odgoja najprije će se pojaviti na racionalnom području, na području moralne spoznaje. Ako bi moralno odgajanje tada prestalo, postigla bi se moralna spoznaja, ali ne i odgovarajuće moralno ponašanje. To znači da se proces moralnog odgoja mora nastaviti, premda je moralna spoznaja već postignuta.

U nastavku se težište odgojnog rada ima staviti na emocionalnu i praktično-voljnu sferu života. U pravilu će pozitivni rezultati na emocionalnom području prethoditi onima na voljnom. Moralna uvjerenja i stavovi obično nastaju prije moralnih postupaka i potpomažu njihovo

formiranje. Ta spoznaja nastavniku-odgajatelju znači da proces moralnog oblikovanja nije završen formiranjem moralnih uvjerenja i stavova, pa se mora nastaviti sve dok se ne izgrade moralne navike, voljne i karakterne odlike koje osiguravaju moralno ponašanje i djelovanje.

Drugim riječima, u procesu moralnog odgoja svaki dobar nastavnik-odgajatelj počinje simultano djelovati na sve sfere života odgajanika, ali, s obzirom na složenost toga procesa i postupnost u ostvarivanju pojedinih rezultata, možemo govoriti o trima etapama procesa moralnog formiranja:

1. formiranje moralne spoznaje — znanje, shvaćanje,
2. formiranje moralnih uvjerenja i stavova — prihvaćanje,
3. formiranje moralnog ponašanja i djelovanja — aktivno djelovanje.

Grafički ih možemo ovako predočiti:

_____ znanje, shvaćanje

_____ prihvaćanje

_____ djelovanje

Bitno je da se u obitelji i školi ostvaruju sve etape odgojnog procesa, da se djeluje na racionalnu, emocionalnu i voljno-djelatnu komponentu, da se postigne sklad misli, riječi i djela (ratio, oratio, operatio) i da se stalno razvija smisao za etičke vrijednosti. Pritom su bitne metode, sredstva i postupci odgojnog rada.

METODSKI POSTUPCI

Svrha odgoja mora biti potpun čovjek, ličnost razvijene svijesti i savjesti. Metode su glavni putovi i načini ostvarivanja tako postavljene svrhe. One su ukupnost odgojnih postupaka radi oblikovanja moralnog profila odgajanika. Čvrsto su vezane za etape odgojnog procesa i procesa moralnog formiranja. Tako npr. pri formiranju moralne spoznaje, prilikom objašnjavanja moralnih pojmova, normi, načela, pokazuje se kao prikladna *metoda poučavanja*, koja je usmjerena pretežno na razumnu sferu; pri formiranju uvjerenja i stavova, razvijanju interesa i motiva, bogaćenju čuvstava i razvijanju smisla za etičke vrednote najprikladnija je *metoda uvjeravanja* ili etičkog *vrednovanja* koja je upućena na čuvstveni život; pri oblikovanju kulturnog ponašanja i djelovanja, moralnih navika i pozitivnih voljnih osobina specifično značenje ima metoda navikavanja. Međutim, katkada se pod utjecajem

negativnih manifestacija života formiraju stavovi ili navike koje nije moguće prihvatiti, koje se moraju rasformirati i izgraditi druge u skladu s etičkim kriterijima i vrijednostima. Tada se primjenjuje *metoda sprečavanja*.

Glavna svrha *poučavanja* je da mlade ljude upozna s moralno-etičkom problematikom života i da ih pouči o tome. Poučavanje je usmjereno na čovjekovu intelektualnu sferu, tj. na izgrađivanje i oblikovanje njegove spoznaje. S pomoću njega nastavnik ili roditelj izlaže, objašnjava i interpretira etički vrijedne sadržaje i pomaže djeci, učenicima da izgrade predodžbe o tome što je dobro, moralno, a što zlo i nemoralno. On im pomaže da usvoje moralne pojmove, stavove, sudove, norme, kategorije, pravila, načela, pomaže im da shvate moralno-etičke vrednote, da ovladavaju sustavom vrijednosti, dakle i kriterijima s pomoću kojih mogu ocijeniti jesu li određeni postupci u skladu s moralnim zahtjevima.

Uvjeravati znači zapravo određenu moralnu pojavu tako jasno objasniti i konkretizirati, pokazati njezinu moralnu opravdanost i etičku ljepotu da ona budi ugodna čuvstva, osjećaj dužnosti i odgovornosti i da unutarnjom motivacijom potiče na moralno djelovanje. Uvjerenja su uvijek emocionalno obojena. Zato se *metoda uvjeravanja* sastoji od djelovanja na svijest i emotivni život odgajanika jasnim i istančanim emocionalnim interpretacijama moralnih stavova ili postupaka, sa svrhom da se u njemu oblikuju moralni stavovi i uvjerenja. Smisao je oblikovanje takvih moralnih uvjerenja koja će nadzirati i usmjeravati postupke odgajanika. Metoda uvjeravanja (vrednovanja) primjerima konkretnog djelovanja pojačava utjecaj na osjećajni život. Ona se služi živim riječima roditelja, nastavnika, izražajnim čitanjem umjetničkih tekstova, interpretacijom slika, dramatizacijom, glazbom, vrednovanjem i zauzimanjem stava o svemu što se ima etički vrednovati. Važno je da riječi, objašnjenja, pouke ne ostanu samo racionalno, apstraktno moraliziranje, nego da riječi dopiru do srca, da bude emocije, raspoloženja, da potiču na djelovanje. Osim moralnog vrednovanja, izvanredno je važno i stvaranje ideala.

Navikavanje se sastoji od zapošljavanja i vježbanja odgajanika u moralnim postupcima. Rezultat takve aktivnosti su navike moralnog ponašanja i djelovanja, a njihov razvitak je usko povezan s formiranjem pozitivnih osobina volje i karaktera. Metoda navikavanja u odgoju najčešće se pojavljuje u dvama oblicima: kao vježbanje u moralnim postupcima i navikavanje u procesu rada. Potreba za primjenom metode navikavanja javlja se vrlo rano. Što je dijete mlađe, to više primjenjujemo metodu navikavanja, a manje poučavanja i uvjeravanja, jer malo dijete nije zrelo za prihvaćanje teorijskih argumenata. Uspješno ga, međutim, možemo navikavati na red, čistoću, urednost, kulturno

ponašanje, discipliniranost, poštovanje pravila i sl. Školski, a poglavito obiteljski život, ako se dobro organizira i kontrolira, pruža mnogo mogućnosti za navikavanje na dužnosti, kulturno ponašanje, red, disciplinu, urednost, točnost, savjesnot, pozitivan odnos prema radu, materijalnim i duhovnim vrednotama. Mladim ljudima valja omogućiti da se moralno vladaju i tako ih navikavati na prikladno ponašanje.

Kada bi postojali samo pozitivni odgojni utjecaji, *sprečavanje* uopće ne bi bilo potrebno. Međutim, osim intencionalnog, postoji i tzv. »funkcionalni odgoj«, a osim pozitivnih, i negativni odgojni utjecaji. Budući da se smisao odgoja sastoji od toga da se potisnu loši i nepoželjni, a pojačaju pozitivni i ljudski prihvatljivi utjecaji, potrebna je metoda s pomoću koje će se potisnuti ti loši, nepoželjni, negativni odgojni utjecaji. Tome služi metoda sprečavanja. Ona ima dvostruku zadaću. Prva ima preventivno značenje. U skladu s poznatom izrekom »bolje spriječiti, nego liječiti« — potiskujemo negativne utjecaje, uklanjamo loše primjere i usmjeravamo odgajanje pozitivnome. Druga njezina zadaća je potiskivanje, ispravljanje, odvikavanje od loših uvjerenja i navika i stvaranje povoljnih uvjeta za oblikovanje novih, pozitivnih. Dakle, sprečavamo loše utjecaje i navike, stvarajući povoljno tlo za pozitivno djelovanje i primjenu poučavanja, uvjeravanja i navikavanja. Skladna primjena svih metoda i raznovrsnih postupaka najbolje je rješenje.

Pritom roditelji, nastavnici i svi odgajatelji moraju stalno imati na umu da su pred njima mladi ljudi, kojima su oni dužni pokazati put u život, da su odgovorni za njihovu ljudsku formaciju i da im zato moraju biti živi primjeri i uzori istinski ljudskog ponašanja i odnošenja prema svemu što ima određene vrijednosti. U mladima oni moraju uočavati njihova pozitivna svojstva, isticati ih, podržavati i njegovati. Moraju stalno poticati odgajanje na raznovrsne aktivnosti, jer je to glavna osnova za razvitak sposobnosti i formiranje navika. Prije je potrebno obratiti pozornost na to da radni zadaci, sve primijenjene mjere i aktivnosti budu u skladu s djetetovim snagama, sposobnostima i mogućnostima. Uočavati valja i uklanjati nepoželjne postupke, jer su loše navike opasne.

Roditelji, nastavnici i odgajatelji moraju u tome biti dosljedni i jedinstveni, jer je dosljednost i skladno pedagoško djelovanje različitih odgajatelja i odgojnih činitelja temeljna pretpostavka uspješnog odgajanja. Zanemarenost odgojne funkcije posljedica je pogrešnog shvaćanja, a katkad i svjesnog onevrednivanja odgoja. Ako se u obitelji i školi uvažavaju pedagoški zahtjevi, ako se poznaje struktura i potpuno ostvaruju sve etape odgojnog procesa, uspješan odgoj, u skladu s etičkim vrijednostima, neće ostati samo velika želja nego će postati životna stvarnost.

LITERATURA

- P. CHAUCHARD, *Vladanje sobom (Psihofiziologija volje)*, prijevod s francuskog, Naprijed, Zagreb 1968.
- M. CIPRO, *Principy vychovy*, Univerzita Karlova, Praha 1987.
- Društveno-moralni stavovi naših učenika*, ur. A. Vukasović, Radovi Zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sv. 8, Zagreb 1968.
- E. FROMM, *Čovjek za sebe (Istraživanje o psihologiji etike)*, Naprijed, Zagreb 1966.
- A. FULGOSI, *Psihologija ličnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1981.
- V. GRULICH, *Socialistická pedagogika a hodnoty*, Praha 1972.
- S. KAWULA, *Swiadomosc wzchowawcza rodziców*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Torun 1975.
- P. MANDIĆ, *Humanizacija odnosa u školi*, Prosvjetno-pedagoški zavod, Sarajevo 1980.
- H. MUSZYNSKI, *Rodzina — moralność — wychowanie*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1971.
- Najvyšši hodnoty*, Mladá fronta, Praha 1973.
- O. PAVLIK, *Mravná vychova v socialistickej spoločnosti*, Slovenske pedagogicke nakladatel'stvo, Bratislava 1983.
- A. TANOVIĆ, *Vrijednost i vrednovanje* (Prilog proučavanju aksiologije), Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1972.
- V. VUJČIĆ, *Proturječnosti u moralnom odgoju*, Školska knjiga, Zagreb 1981.
- V. VUJČIĆ, *Sistem vrijednosti i odgoja*, Školske novine, Zagreb 1987.
- A. VUKASOVIĆ, *Moralni odgoj*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1974, drugo izdanje, Zagreb 1977.
- A. VUKASOVIĆ, *Moralne kvalitete naših učenika*, Radovi Zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sv. 11, Izdavački zavod JAZU, Zagreb 1977.
- A. VUKASOVIĆ, *Odgoj za humane odnose i odgovorno roditeljstvo*, Fond za populacijske aktivnosti UN, RO »Zagreb«, Zagreb 1984.
- A. VUKASOVIĆ, *Analiza i unapređivanje odgojnog rada*, RO »Zagreb«, Zagreb 1989.
- A. VUKASOVIĆ, *Pedagogija*, RO »Zagreb«, Zagreb 1990.
- L. ŽLEBNIK, *Za plemenitije međuljudske odnose*, Naučna knjiga, Beograd 1967.

TEACHING ETHICAL VALUES IN THE FAMILY AND SCHOOL

Ante Vukasović

Summary

This article consists of four parts. The first cautions against the overemphasis of an intellectual approach in education as highly one-sided and inadequate. The second asserts the thesis that man lives according to his rationality and values, thus requiring ethical and other values. In the third part, the structure of the educational process is explained, i.e. the process of the moral formation of personalities and their principal stages which are as follows: formation of moral cognition, formation of moral convictions and stands, formation of moral behavior and action. The fourth relates to the methods of educational work — the teaching of the method of evaluation, the method for forming habits and the method for prevention.